

своїх бувших комісарів». В одній із статей йшлося про те, що Сталін божевільний. До речі, багато вчених й зараз дотримуються цієї версії. Знали на Закарпатті і про смерть дружини Сталіна: «Нагла і тайна смерть молодої жінки Сталіна зачала відбиватись на душі більшовицького тирана. Всюди видно тінь своєї жінки. Тікає від людей і залишається до повної тишини».

В пресу Закарпаття нерідко проникала й неправильна інформація. Так, в одному з номерів «Свободи» був поміщений передрук з італійської газети, де йшлося про те, що «Сталін тяжко занедужав на хворобу «рака», була інформація, ніби «вождь умер, але уряди не сміють випустити цю вістку». 7 лютого 1935 р. «Свобода» повідомляла читачів про трагедію у сім'ї українського професора А. Крушельницького, відомого на Закарпатті своїми «Читанками»: «Впало під червоними стрілами і двоє синів знаного нами професора А. Крушельницького... Щоб батьківське серце за розстріляними синами з розпуки так само трісло, розстріляли наперед синів, а батько в тюрмі жде свою чергу, де він здурів». 10 вересня 1936 р. наші земляки прочитали, що «в Росії 16 вождів-комуністів розстріляні. Неприятелі Сталінової політики дальше організуються, із-за них було арештовано багато тисяч людей. Організацією тих неспокійних елементів управляє із заграниці Троцький, що нині перебував в Норвегії, де є під надзором поліції».

30 вересня 1936 р. «Свобода» в статті під заголовком «Сталін дальше чистить» писала: «...Сталін дав арестовати много генералів і вищих офіцерів та дипломатів, яких підозрівають, що суть прихильниками революціонерів-троцькістів». Світ із занепокоєнням слідкував за подіями в СРСР, але правдивої інформації ніхто здобути не міг. Всім замилували очі величезними досягненнями Країни Рад. Невідомий автор статті «Нищення нації», опублікованій у «Свободі» 14 грудня 1937 р., підкреслював: «...Правдивої інформації з російської преси не можна добути, бо там нічого не пишеться про великі процеси і масові розстріли». Дійсно, газети в СРСР рясніли тоді вигідними сталінській зграї заголовками: «Смерть німецьким шпигунам!», «Ліквідовано кубло контрреволюціонерів!» та подібними іншими. Такий ідеологічний натиск спотворював істинність подій.

А ось процесу, що закінчився в Москві 30 січня 1937 р., «Свобода» приділила багато уваги. 4 лютого в одній з інформацій повідомлялось: «...Великий процес... кінчився смертним засудом тридцяти троцькістів, бувших ведучих політиків комуністичного режиму". 13 чоловік, зокрема П'ятаков, Серебряков, Лівшиць та інші були засуджені до смертної кари, а Радек і Сокольников «дістали до 10 літ темниці». Газети писали, що всі вони признали і твердили, ніби вели переговори з німцями і японцями проти СРСР. Отже, завдяки «Свободі», на Закарпатті знали про те, що творилося в сталінському СРСР та Радянській Україні.

«НОВА СВОБОДА» ОЧИМА СУЧАСНИКІВ

15 червня 1938 р. вийшов у світ перший номер українського незалежного щоденника «Нова свобода» під редакцією Василя Фірцака (пізніше головним редактором призначили Василя Гренджу-Донського). Газета видавалася в друкарні «Свобода», що на вулиці Михайла Лучкая, яку очолював майбутній голова Українського Національного Об'єднання Федір Ревай. Редакція та адміністрація «Нової свободи» розміщувалась у приміщенні на вулиці Другетів, 21. Фактично, названа газета була єдиним друкованим органом в Закарпатті, який видавався масовим тиражем. Як оцінили появу українського щоденника в краї політичні діячі, представники освіти, науки і культури того часу? Ця тема й буде знаходитися в центрі цієї наукової розвідки.

Майбутній міністр внутрішніх справ Карпатської України Юліан Ревай відзначив, що «справа щоденника є загальною справою нашого суспільства недивлячись на його партійно-політичний стаж. Наше відродження відповідно до сьогоднішньої доби в рамках демократичної республіки скорим темпом йде вперед. Народні маси освідомлюються, отже ми, що держимо руку на живчику нашого суспільного життя, не могли не бачити, що без щоденної преси нам більше не обійтись. Пускаємо в світ «Нову свободу» й тільки одне бажаю щоденникові, щоб всі українці спільними силами піддержували його». На глибоке переконання головного лікаря Миколи Долина, «мірилом культурности кожної нації є його преса. Покажи мені пресу, я тобі скажу який це народ... Ми не можемо чекати підмоги від чужих, тільки від самих себе. І я надіюся, що весь український загаль своєю жертволюбивістю підопре нашу «Нову свободу». Його колега, видатний закарпатський хірург Олександр Фединець розмірковував: «Політикою не маю часу займатися, але розумію вагу українського щоденника, який має проявитися власними силами. Це велике діло, мало щоденників є на світі, які б виходили на власні сили. Українське громадянство може бути горде на себе, що спромоглося на щоденник».

Шкільний інспектор Юлій Гуснай доводив корисність появи «Нової свободи» для зростання національної свідомості населення міст, в яких переважали неукраїнці: «Ми живемо в мадярському місті, серед мадярської провінції й майже ніхто так не бажає собі скріплення нашого українського суспільства, як ми в Берегові. Я є левен, що український щоденник буде тим мальтером в нашому суспільстві, який його буде скріпляти щодня». Підтримували «Нову свободу» і в гірських районах Закарпаття. Інженер Василь Грабар писав до редакції: «Радію, що буду мати змогу кожного дня читати щоденник в рідній мові. Знаєте, я родився в такому селі, де в діточих роках не чув іншої мови крім української. Це було в Майданці над Воловим. Я сам твердий верховинець, люблю Верховину, її пісні, її милозвучну музику, й тому люблю й рідне друковане слово. Як тяжко мені було, коли на нас з всіх боків нападали, а ми не мали змоги відбиватися. Тепер, надіюсь, що всьо піде іншак. І ворог не буде такий лютий, коли побачить, що в противника гостра шабля. Такою гострою шаблею має бути наш щоденник в інтересі нашого народу й республіки».

Вітала появу щоденника революційна в 1918–1919 рр. Гуцульщина. «Ми бичківці, – писав від імені гуцулів голова «Просвіти» в Великому Бичкові Михайло Марушак, – від часу перевороту завжди кріпко стояли на сторожі наших національних святощів, нашого відродження, нашої мови, нашої преси. Всі бичківці з широго серця вітають цей великий почин... Ми його (щоденник – М.В.) видаємо власними силами, є він золотою дитиною нашого відродження й ми намагаємося його піддержати!». Протоігумен о.Булик (його прізвище буде значитися в угорських списках у 1938–1939 рр. на знищення – М.В.) хотів, щоб «Нова свобода» «керувалася засадою Христової науки, християнською ширістю, проповідувала добро й поборювала зло». Голова «Просвіти» Юлій Бращайко заявив: «Це, що виходить наш рідний щоденник, переконує мене ще раз в тому, що немає тої сили, яка б могла нас застановити на шляху нашого відродження. Й чужі нації тільки із подивом можуть глядіти на наш великанний починок. Особливо наша інституція «Просвіта» відчувала дуже болючо відсутність щоденної преси. Вона є осередком нашого суспільного життя й тому вороги нашого відродження свої напади якраз прямують проти неї. Та ми їх завжди відбивали, перемагали; як правда побіждає неправду. Вірую, що «Нова свобода» стане «Просвіті» на допомогу, а «Просвіта» «Новій свободі». На думку директора Мукачівської торговельної академії Августина Штефана, «щоденна преса це зброя, без якої свідомий, політично зрілий народ не може обійтись. Ви робіть своє, будьте щирі до народних мас, працюйте витривало й пильно, а ми на Мукачівщині і взагалі наше учительство, виконаємо повинність, яку нам диктує любов до свого народу й рідної преси».

А.Штефана підтримали в цьому педагоги Василь Лацанич з Великого Березного та Юрій Пазуханич з Волового, Василь Климпуш із Ясіня та Олександр Тар із Севлюша. Останній писав: «Я скромний, невидний урядник, звичайний собі представник повіреного капіталу, й тому лише одне вам можу порадити: Ощадність і ощадність в першій мірі, а задруге дуже шпорувати з грейдцариками. Змагайтесь патріотичне чуття наших людей перемінити на коронки й ними їх зважити, тоді побачите, хто правдивий патріот. Чи не можна б так ще за місяць лише раз на тиждень виходити й притому подвійно заінкасувати від передплатів, а редакторам нічого поки що не заплатити? Думайте над цим. Це не погана річ! Або придумайте таке, щоб і щоденник виходив, і щоб каса в цілості була. Ну, як собі думаєте?».

Видатний закарпатський поет Зореслав емоційно і щиро відзначив, що «нарешті діждались ми свого українського щоденника на Підкарпатті!». На його думку, «з таким епохальним фактом сповняється давня мрія всіх нас і літературний світ зокрема дістає нову сцену, де має можливість частіше виступати з своїми продукціями. Підкарпатська українська література досі не має ще своєї власної трибуни. Доки діб'ється й до неї, мусить бути гостем то тут, то там... З того приводу найсердечніше вітаємо наш перший український щоденник на нашому Підкарпатті й бажаємо, щоб він став не лише щоденною газетою, але й щоденним хлібом кожного свідомого українського інтелігента, робітника й селянина». Інший письменник, о.Юрій Станинець з Вонігова, писав: «Ви, люди міста, не можете собі уявити, що те значить жити на селі й не мати кожного дня вістку зі світа. Правда, що маємо радія, маємо щоденні газети, але те все чуже. Якщо не вороже нам, та обоятно до нас. Який хосен, яка користь, що мого сусіда син вернув зі світа, говорить, як там є, коли мого рідного слова нема, думає собі та вдова, котра чекає зі світа свого сина, а замість нього прийде син її сусідки. Щось подібне приходило й мені на розум, коли читав чужі щоденники. І ось нарешті тут і наш».

Вихід першого числа «Нової свободи» привітали українці Чехії та Словаччини. Ярослав Стрижак з Братіслави, в листі до редакції відзначав: «Я вправді є передплатником кількох українських часописів, але коли зважу, що наше українське Підкарпаття потребує своєї рідної преси, як прагущий води, не можу остатись байдужим супроти так пекучої справи, якою являється потреба нашого щоденника на Підкарпатті». Про резонанс виходу «Нової свободи» в Празі писала Н.Козицька: «Ваш часопис викликав між земляками в Празі великий інтерес – багато про нього говорять».

Видатний закарпатський театральний діяч, режисер «Нової сцени» Юрій-Августин Шерегій слушно зауважив, що «українці Підкарпаття вже 18 літ чекали, щоб українська щоденна преса пропагувала своє рідне театральне мистецтво. Щоденна преса й театр є признанням зрілості народу. І хто ці два чинники у нашому національному житті підтримує, той може називатись гідним сином свого народу. Я надіюсь, що «Нова свобода» спричиниться теж і до піднесення театральної культури на Підкарпатті». Редактор і видавець Дмитро Німчук, який, за його словами «від молодих літ боровся за наше слово», вважав, що «своя газета хоч і маленька, мені миліша, ніж чужі великі, що вороже ставляться до нашого відродження... Будьте об'єктивні, справедливі, ставтесь до життя з отвореними очима!». До цього залишається додати, що такою газета залишалася завжди, аж до появи останнього номера, датованого 16 березня 1939 р.

ПРО МОВУ, ШКОЛУ І НАЦІОНАЛЬНІСТЬ

У 30-х роках на Закарпатті існувало більше тридцяти політичних партій. Вони притримувалися різних політичних платформ і програм, мали різну мету. Але єдине,